

Nález z období popelnicových polí v neolitickém sídelním areálu v Bylanech Finds from the Urnfield period in the Neolithic settlement site at Bylany

Luboš Jiráň, ARÚ Praha

Publikace nálezů z mladší a pozdní doby bronzové na katastru obce Bylany přikládá další segment do mozaiky našich znalostí o struktuře osídlení Kutnohorska v období kultur popelnicových polí. V případě nálezů v poloze „U sv. Anny“ jde o první uvedení tohoto sídliště kultury lužické do literatury. Pro sídliště štítarského stupně knovízské kultury z polohy „Markovičky“ je v tomto příspěvku podrobněji popsána nálezná situace a nalezený keramický inventář.

The presentation of finds from the later and latest Bronze Age in the Bylany cadastre contributes to the mosaic of our knowledge about the settlements pattern in the Kutná Hora district in the period of the Urnfields Culture. The finds from the locality "U sv. Anny" have not been published in literature yet, and so this is the very first introduction of this settlement from the Lusatian Culture phase. This contribution pays more attention to the description of the finds distribution and the pottery finds inventory from the settlement of the Štítary phase of Knovíz Culture in the Markovičky locality.

1. Úvod

V rámci dlouhodobého systematického průzkumu neolitického areálu v Bylanech byly objeveny i mladší sídlištní objekty z období popelnicových polí z mladší a pozdní doby bronzové. Sídliště lužické kultury bylo identifikováno nálezem zahloubených objektů na ploše neolitického areálu Bylany 2, sekce L (trať „U sv. Anny“) při terénních výzkumech v letech 1973 a 1974.

Keramika náležící do štítarského stupně knovízské kultury byla získána již v letech 1964 a 1965 sběry v poloze Markovičky, na východním okraji areálu Bylany 2 v sekci J, cca 400 m jihovýchodně od objektů kultury lužické. Záchranný výzkum prováděný v souvislosti s výstavbou vodovodu v roce 1991, potom nálezem jednoho zahloubeného objektu v těchto místech potvrdil existenci štítarského sídliště.

2. Sídliště lužické kultury

Sídliště bylo situováno na mírném svahu sklánějícím se na jihozápad k jednomu prameni potoka Bylanky, v nadmořské výšce okolo 305 m, podloží je tvořeno spraší. Převýšení k 250 m vzdálenému vodnímu toku Bylanka je 10 - 12 m, velmi pravděpodobně byl jako zdroj kvalitní pitné vody využíván i pramen v poloze U Svatého Vojtěcha vzdálený od zjištěných objektů v západní části sídliště zhruba 300 m.

Zahloubené lužické objekty byly spolu s převažujícími neolitickými zachyceny v sondách VII/1973, IX/1973, II/1974 a V/1974. (Obr. 6).

Objekt 2 - VII/1973 byl zachycen v severovýchodní stěně sondy a kompletně plošně prozkoumán.

Popis obj.: téměř pravidelná okrouhlá zásobní jáma - obilnice s rovnými stěnami, které se směrem ke dnu rozšiřovaly, a plochým rovným dnem. Průměr ústí 1,05 m; dna 1,20 m; hloubka 1,00 m od povrchu.

Výplň: hnědá sprašová hlína tvořící prohnutou vrstvu. Nasedala na dně na šedě promíšenou spraš a byla překryta svrchní šedoohnědou hlínou s kousky mazanice a uhlíků. (Obr. 2: 7 - 11). Obsah: keramika, mazanice, uhlíky.

Objekt 22a - IX/1973 byl zachycen v severovýchodní stěně sondy v superpozici s neolitickým objektem, kompletně plošně prozkoumán.

Popis obj.: spodní část sídlištní jámy o průměru 0,8 m; hloubka dna od povrchu ca 0,45 m.

Výplň a obsah: Jáma obsahovala větší úlomky několika zásobnic nepravidelně překrytých většími rulovými kameny. Tato destrukce se nacházela v hnědě promíšené sprašové hlíně. (Obr. 1: 1 - 13; Obr. 2: 1 - 6).

Objekt 1 - II/1974 byl prořat sondou, takže byl patrný v obou stěnách sondy. Jeho půdorys byl skryt pouze na jihozápadní straně.

Popis obj.: oválná jáma s kolmými stěnami a plochým rovným dnem, byl interpretován jako ohniště dosahující hloubky cca 1,00 m od stávajícího povrchu.

Výplň: hnědošedě promíšená spraš byla dvakrát zvrstvena většími kusy mazanice. Obsah: keramika, kosti, mazanice, uhlíky. (Obr. 2: 12).

Objekt 2 - II/1974 byl zachycen v jihovýchodní stěně sondy, plošně prozkoumán.

Popis obj.: téměř okrouhlá zásobní jáma - obilnice s kolmými mírně vypouklými stěnami a plochým rovným dnem. Průměr ústí 1,20 - 1,30 m; hloubka 1,35 m od povrchu.

Výplň: objekt byl zaplněn jednotnou šedoohnědou hlínou s ojedinělými kousky mazanice a uhlíků.

Obsah: keramika, mazanice, uhlíky. (Obr. 2: 13 - 16).

Objekt 7 - II/1974 byl zachycen v severovýchodní stěně sondy, plošně zkoumán.

Popis obj.: spodní část okrouhlé jámy se šikmými stěnami a plochým dnem. Průměr 1,20 m; hloubka od povrchu 0,60 cm.

Výplň: objekt byl zaplněn sytě černou hlínou s uhlíky a mazanicí. Při severozápadní stěně se nacházel destrúovaný džbánek.

Obsah: keramika, mazanice, uhlíky. (Obr. 2: 17).

Objekt 8 - V/1974 byl prořat sondou, plošně prozkoumán v její jihozápadní stěně.

Popis obj.: téměř pravidelná okrouhlá zásobní jáma - obilnice s rovnými stěnami, které se směrem ke dnu rozšiřovaly, a plochým rovným dnem. Průměr ústí 1,30 m; dna 1,40 m; hloubka 1,20 m od povrchu.

Výplň: objekt byl zaplněn jednotnou hnědošedou hlínou.

Obsah: keramika, mazanice, uhlíky, kameny (drtiče a drtidla) (Obr. 2: 18 - 26).

V průběhu sondáží v letech 1973 a 1974 se tedy podařilo objevit 6 sídlištních objektů lužické kultury. Tři z těchto objektů (2 - VII/1973, 2 - II/1974, 8 - V/1974), soustředěné na severojižní ose v západní části zkoumané plochy, jsou typickými zásobními jamami na uchovávání obilí - sily.

Funkce objektu 1 - II/1974, ležícího v blízkosti sila 2 - II/1974, byla spojena s využíváním ohně. Rozdílnou funkci měly patrně zbývající dva objekty. Objekt 22a - IX/1973 obsahoval enormní množství keramických zlomků, zejména z hrubých zásobnicovitých tvarů, a současně destrukci jakési konstrukce zhotovené z větších kamenů. Podobné objekty jsou obvyklé i na jiných sídlištních lužické kultury, většinou se předpokládá, že se jedná o uložení nepovedené keramické vsádky.

Objekt 7 - III/1974, vzdálený cca 300 m jihovýchodně od ostatních lužických objektů, se od odlišoval již charakterem výplně a současně povahou keramické výbavy, která zde byla nalezena.

Celkem bylo ze všech objevených sídlištních objektů lužické kultury získáno 206 keramických zlomků. Téměř polovina přitom z objektu 22a - IX/1973 s kamennou destrukcí a s markantní převahou hrubé keramiky zásobnicovitých tvarů (Obr. 1: 1, 3, 5, 6, 8, 12). Zastoupeny jsou i hrubé okřínovité nádoby (Obr. 1: 9), případně jemnější zásobničky s válcovitým hrdlem a větší džbány (Obr. 2: 6; 1: 4). Logicky nejmenší soubor keramických zlomků poskytl objekt 1 - II/1974, označovaný za ohniště, nicméně obsahoval i zlomek misky mladobronzové profilace (Obr. 2: 12).

Rozdílný charakter mají keramické soubory získané ze tří lužických sil. Zatímco u objektu 8 - V/1974 zjišťujeme spíše jemnější keramiku: misky (Obr. 2: 18, 19), džbánky (Obr. 2: 17), okraje menších okřínů či osudí (Obr. 2: 20, 21, 24), v objektech 2 - VII/1973 a 2 - II/1974 se objevují i hrubší zásobnicovité exempláře (Obr. 2: 7 - 11; Obr. 2: 14 - 16).

Sedm keramických zlomků získaných v objektu 7 - II/1974 náleželo jedné nádobě typickému koflíkovitému džbánku (např. *Vokolek 1962, Obr. XXII: 2*) lužické kultury.

Charakter keramického materiálu příslušejícího lužické kultuře z polohy Bylany 2 neumožňuje povětšinou detailnější chronologické zařazení artefaktů, nicméně všechny rozeznatelné chronologicky citlivé znaky nevybočují z typologického schématu Vokolkova stupně Lu IIa (*Vokolek 1962*). Lze tedy předpokládat existenci zdejšího lužického sídliště přinejmenším v průběhu relativního chronologického stupně Ha A.

Torzovité informace o počtu a rozložení sídlištních objektů lužické kultury v poloze Bylany 2 jsou zapříčiněny charakterem zjišťovacího výzkumu (sondáže) a nedovolují přesnější analýzu prostorových, případně časoprostorových vztahů v rámci sídlištního areálu. Z doposud zjištěné situace je snad možno hypoteticky uvažovat o soustředění hospodářských a ekonomických aktivit v západní části

areálu a umístění obytné komponenty sídliště v jeho východní části.

Existence sídliště lužické kultury v Bylanech v trati „U sv. Anny“ nabízí také nový pohled na možné relace funerální polohy, doložené nálezem lužického hrobu z roku 1962 na katastru sousední obce Přitoky v pásmu dohledu, ca 0,8 km od popsanych sídlištních objektů.

3. Sídliště ze štítarského stupně kultury knovízské

Sídliště se nacházelo na mírném svahu exponovaném k jihovýchodu, v nadmořské výšce 294 m a ve vzdálenosti cca 220 m od potoka Bylanky. Převýšení sídelní polohy vůči vodnímu toku je 16-19 m. Půdní pokryv je tvořen hnědozemí uloženou na podložní spraši.

Existence štítarského sídliště byla prokázána již v roce 1963 sběry a následně v roce 1965 objevením koncentrace pozdně bronzových keramických zlomků v bodu 26 (viz Obr. 6).

V roce 1991 byl prováděn záchranný výzkum související s výstavbou vodovodního řádu mezi úpravou vody „U sv. Trojice“ a vodojemem „Na ptáku“. Vedle neolitických objektů byl rýhou pro vodovodní potrubí protat objekt č. 2361, který přinesl poměrně bohatou kolekci keramiky náležící štítarskému stupni knovízské kultury.

Popis objektu: oválná jáma o šířce 1,8 m, zachované délce 1,96 m a hloubce 0,62 m vůči současnému povrchu byla zachycená v profilu vodovodní rýhy, její zbytek byl prozkoumán celý. Černošedá výplň objektu obsahovala keramiku, mazanici, kameny a uhlíky (Obr. 3: 5 - 8; Obr. 4: 1 - 17; Obr. 5: 1 - 45).

Zatímco kvalita keramických nálezů ze 60. let umožnila pouze obecné konstatování o existenci antropogenních aktivit v dané poloze v pozdní době bronzové (Obr. 3: 1 - 4), náleзовý soubor z objektu 2361 získaný v roce 1991 představuje reprezentativní vzorek umožňující vytvoření podrobnější představy o tvarovém a výzdobném spektru keramické produkce využívané tehdejšími obyvateli.

V souboru jsou zastoupeny všechny hlavní tvary štítarské keramiky, což nepřekvapuje, protože tvarové spektrum je v tomto období velmi málo početné. Hrubá sídlištní keramika je reprezentována amforovitými zásobnicemi s úzkým i širokým hrdlem a ovoidními hrnci květináči v terminologii D. Kouteckého a J. Bouzka (*Koutecký - Bouzek 1967, 53.*). Při úpravě povrchu těchto hrubých nádob byly aplikovány především různé varianty hřebenování (Obr. 3: 1, 6, 7; Obr. 4: 1, 2, 3, 7, 11), setkáváme se i se špachtlováním, jak svislým tak vodorovným (Obr. 3: 5, 8). Pravidelnou aplikaci výzdoby na některých nádobách v jiných případech střídá uvolněný styl neuspořádaných eventuelně řídkých rýh, typický zejména pro hrubou keramiku ze samého závěru štítarského stupně knovízské kultury.

Střední a jemnou užitkovou keramiku reprezentuje široké spektrum tvarů hladkých nezdobených koflíků a misek různých velikostí. Chronologicky citlivé jsou zejména tvary s polokulovitým tělem a ostře odsazeným okrajem nebo odsazeným nízkým rozevřeným hrdlem, či hlubší talířky s vodorovně vytaženým okrajem (např. Obr. 5: 18, 28, 29, 32; Obr. 5: 6, 17; Obr. 5: 21).

Za současného stavu poznání je třeba v době trvání sídliště ze štítarského stupně knovízské kultury pokládat sídelní polohu „Markovičky“ za izolovaný sídelní areál, bez doposud zjištěných vazeb na případná další otevřená sídliště v okolí. Nejbližšími lokalitami ze stejného období jsou výšinná hradiště Cimburk a Dänemark, obě vzdálená cca 1,3 km vzdušnou čarou od polohy „Markovičky“. Jsou sice oddělena poměrně členitým terénem, avšak v případě Cimburku v přímém vizuálním kontaktu.

4. Závěr

Publikace nálezů z mladší a pozdní doby bronzové na katastru obce Bylany přikládá další segment do mozaiky našich znalostí o struktuře osídlení Kutnohorska v období kultur popelnicových polí. V případě nálezů v poloze „U sv. Anny“ jde o první uvedení tohoto sídliště kultury lužické do literatury. Předběžná informace o zdejších nálezech byla sice publikována již v roce 1977 (*Výzkumy v Čechách 1974*, str. 21 n.), avšak s chybným chronologickým zařazením získaného materiálu. Proto nebyla existence zdejšího mladobronzového sídliště uvedena ani v celkovém přehledu osídlení Kutnohorska a Čáslavska v době popelnicových polí (*Jiráň 1996*). Teprve v důsledku nové revize nálezového fondu z polohy Bylany 2 bylo nyní možno o jednu položku navýšit počet ověřených lužických sídlišť v regionu (cf. *Jiráň op. cit. 1996, 675 a obr. 1*). Sídliště štítarského stupně knovízské kultury z polohy „Markovičky“ bylo sice již v uvedeném přehledu jmenováno (*Jiráň op. cit., 679*), nicméně teprve tento příspěvek přináší podrobnější popis nálezové situace a nalezeného keramického inventáře.

Summary

The presentation of the finds from the late and latest Bronze Age from the Bylany cadastre contributes to the mosaic of our knowledge about the settlement patterns of the Kutná Hora district in the period of the Urnfields Culture. The finds from the locality "U sv. Anny" have not been published yet, so this is the first introduction of this Lužická Culture settlement in literature. Although a publication of preliminary information about local finds appeared already in 1977, there were serious discrepancies in the chronological classification of the collected

material. This explains why the existence of this late Bronze Age settlement was not recorded in the general outline of the settlements pattern of the Kutná Hora and Čáslav districts in the period of the Urnfields Culture. As a result of revision of the finds inventory from the Bylany 2 location, it has been possible to increase the number of verified Lusatian culture settlements in this region by one. Although the settlement from the Štítary phase of the Knovíz Culture in the Markovičky locality was listed in the outline mentioned above, it is only this contribution which brings for the first time more detailed information about the finds distribution and the pottery inventory.

Literatura

Jiráň, L.

1996: Osídlení Kutnohorska a Čáslavska v období kultur popelnicových polí - Die Besiedlung der Regionen von Kutná Hora und Čáslav in der Zeit der Urnenfelderkultur, *Archeologické rozhledy* 48, 674-684, 727-728.

Koutecký, D. - Bouzek, J.

1967: Štítarské pohřebiště ve Staňkovicích u Žatce - Ein Gräberfeld der spätknovizer Kultur in Staňkovice bei Žatec, *Památky archeologické* 58, 37-80.

Vokolek, V.

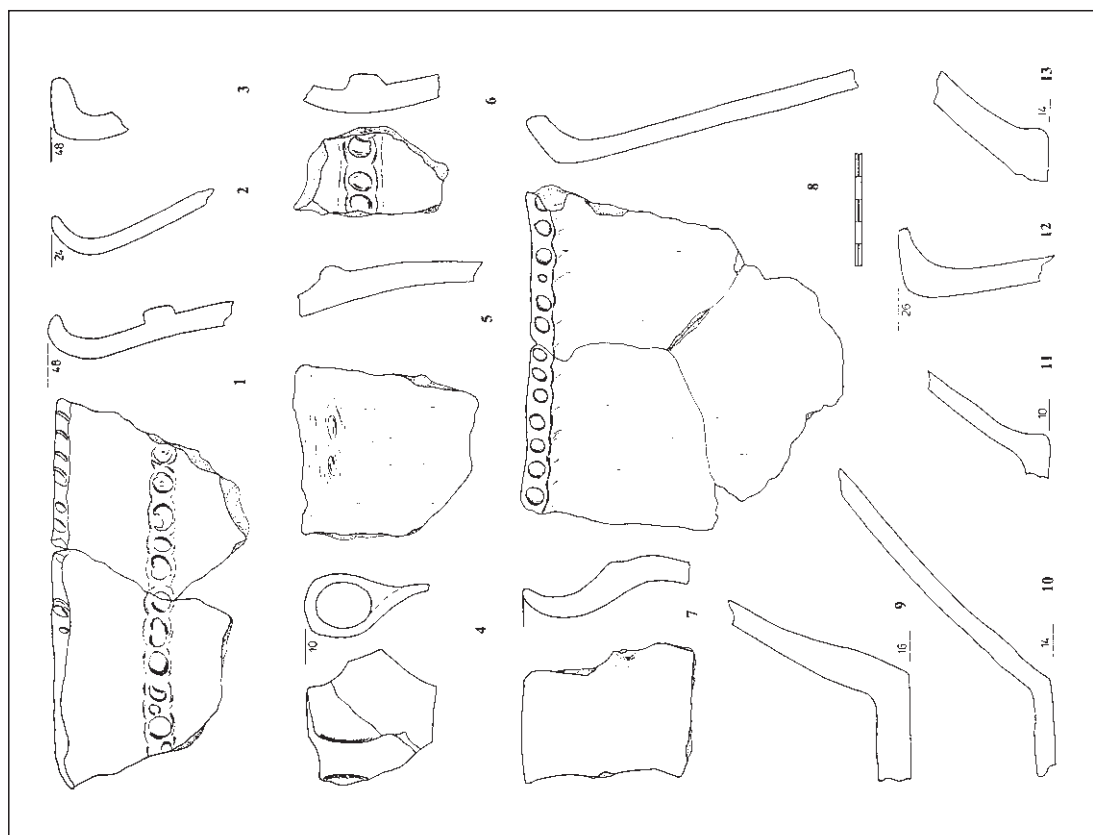
1962: Příspěvek k poznání východočeské lužické kultury. Pohřebiště v Pouchově - Beitrag zur Kenntnis der ostböhmischen Gruppe der Lausitzer Kultur. Das Gräberfeld in Pouchov bei Hradec Králové, *Acta Musei Reginaehradecensis et Pardubicensis*, S. B. 1/IV, 3-24.

Sine

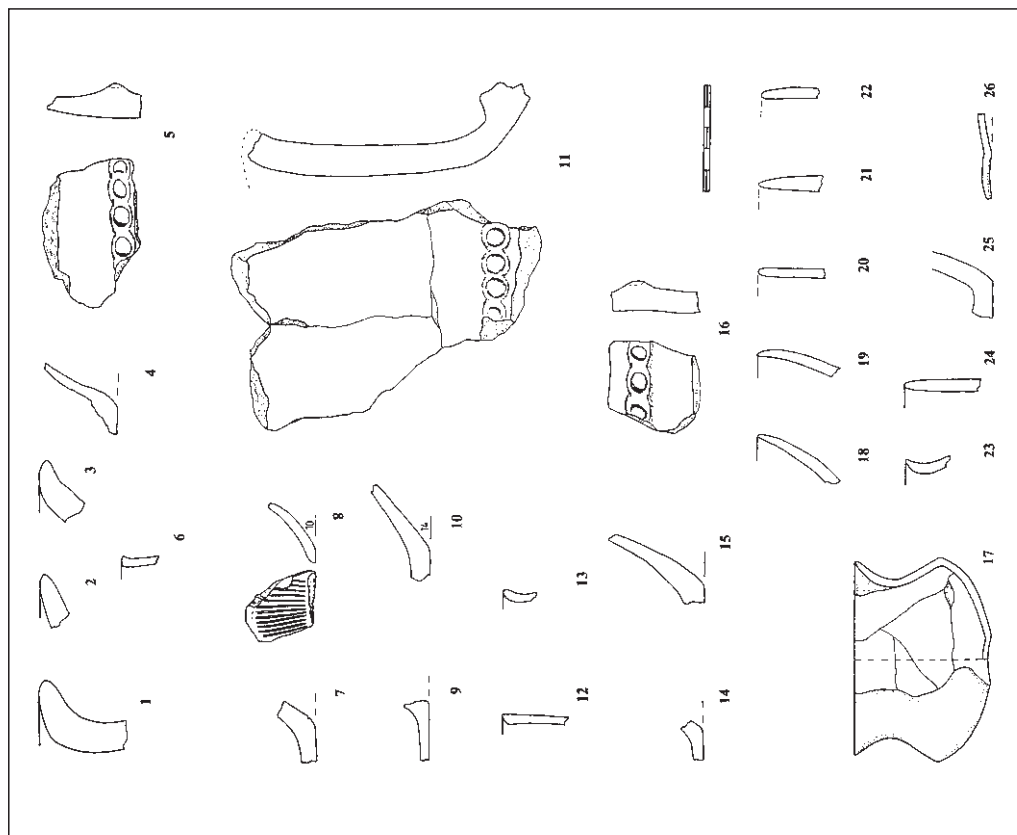
1977: *Výzkumy v Čechách 1974*.
Praha: ARÚ.

Zpracováno v rámci grantu „Program rozvoje badatelského výzkumu v klíčových oblastech vědy“ (GA AV K8002119).

Adresa: jiran@arup.cas.cz

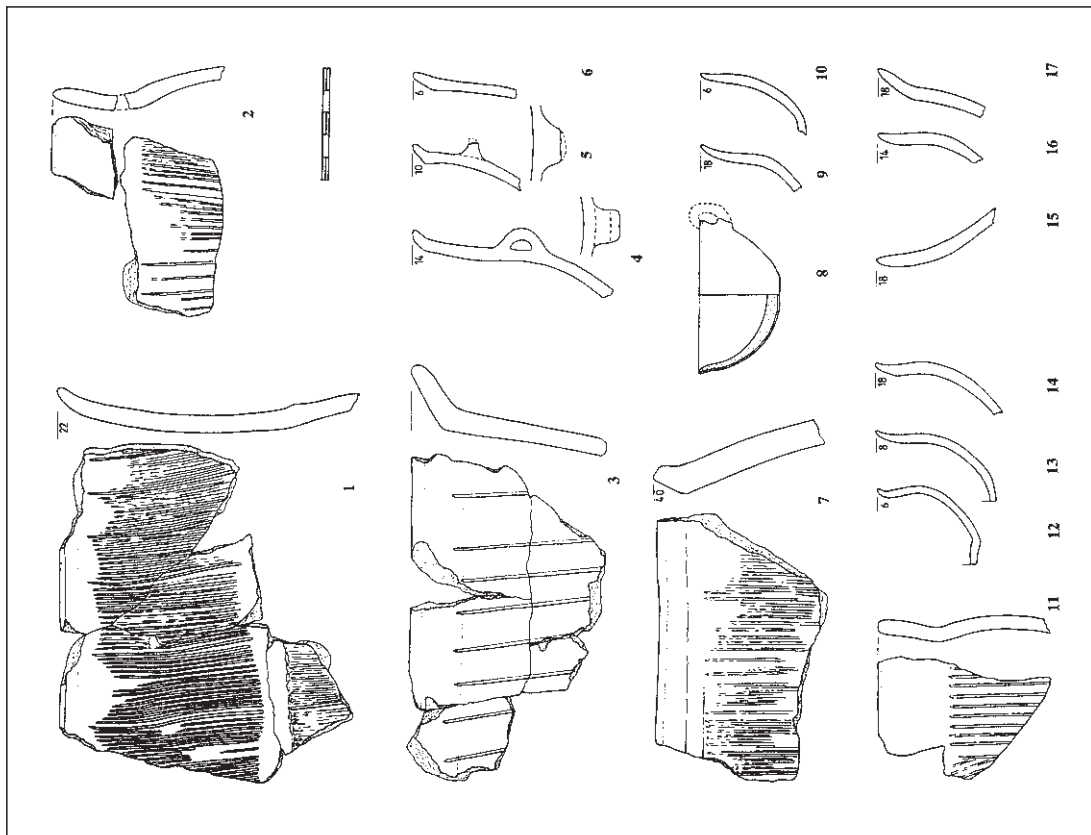

Obr. 1. Bylany (okr. Kutná Hora), 1-13: Nálezy z objektu 22/73.
 Fig. 1. Bylany (distr. Kutná Hora), 1-13: Finds from feature 22/73.

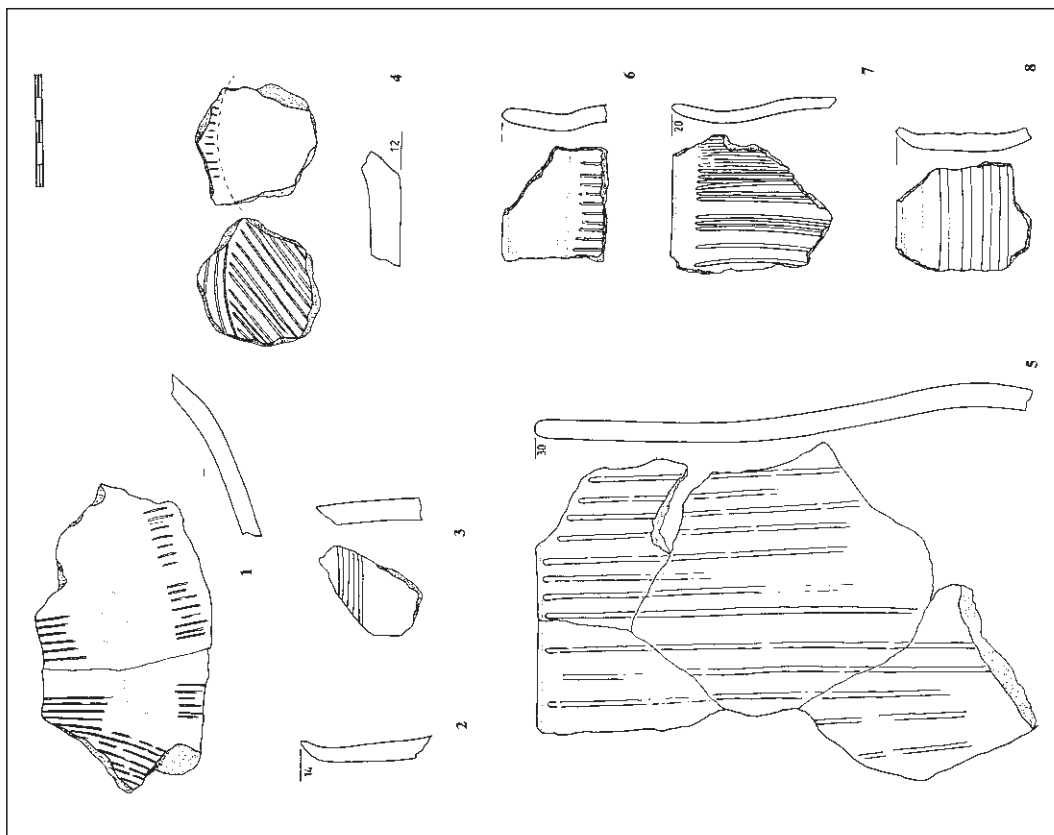

Obr. 2. Bylany (okr. Kutná Hora), 1-6: Nálezy z objektu 22/73, 7-11: Nálezy z objektu 2/73, 12: Nálezy z objektu 1/74, 13-16: Nálezy z objektu 2/74, 17: Nálezy z objektu 7/74, 18-26: Nálezy z objektu 8/74.

Fig. 2. Bylany (distr. Kutná Hora), 1-6: Finds from feature 22/73, 7-11: Finds from feature 2/73, 12: Finds from feature 1/74, 13-16: Finds from feature 2/74, 17: Finds from feature 7/74, 18-26: Finds from feature 8/74.

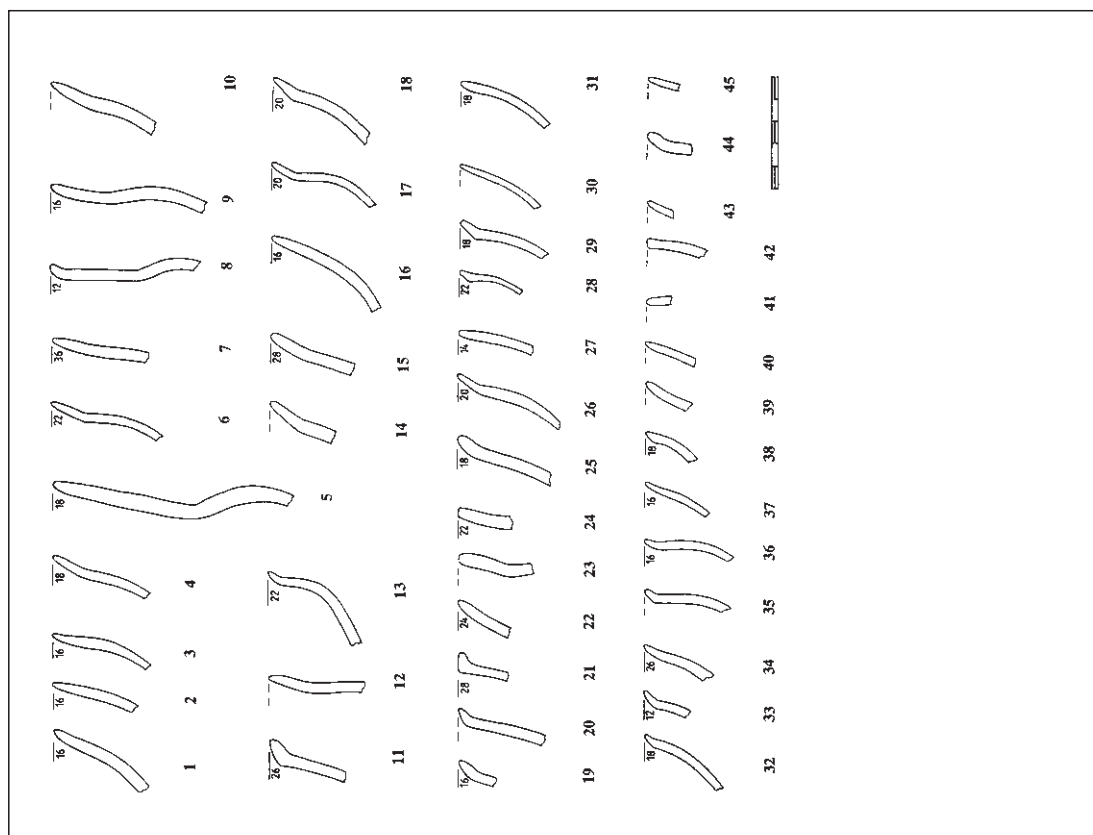

Obr. 4. Bylany (okr. Kutná Hora), 1-17: Nálezy z objektu 2361.
 Fig. 4. Bylany (distr. Kutná Hora), 1-17: Finds from feature 2361.

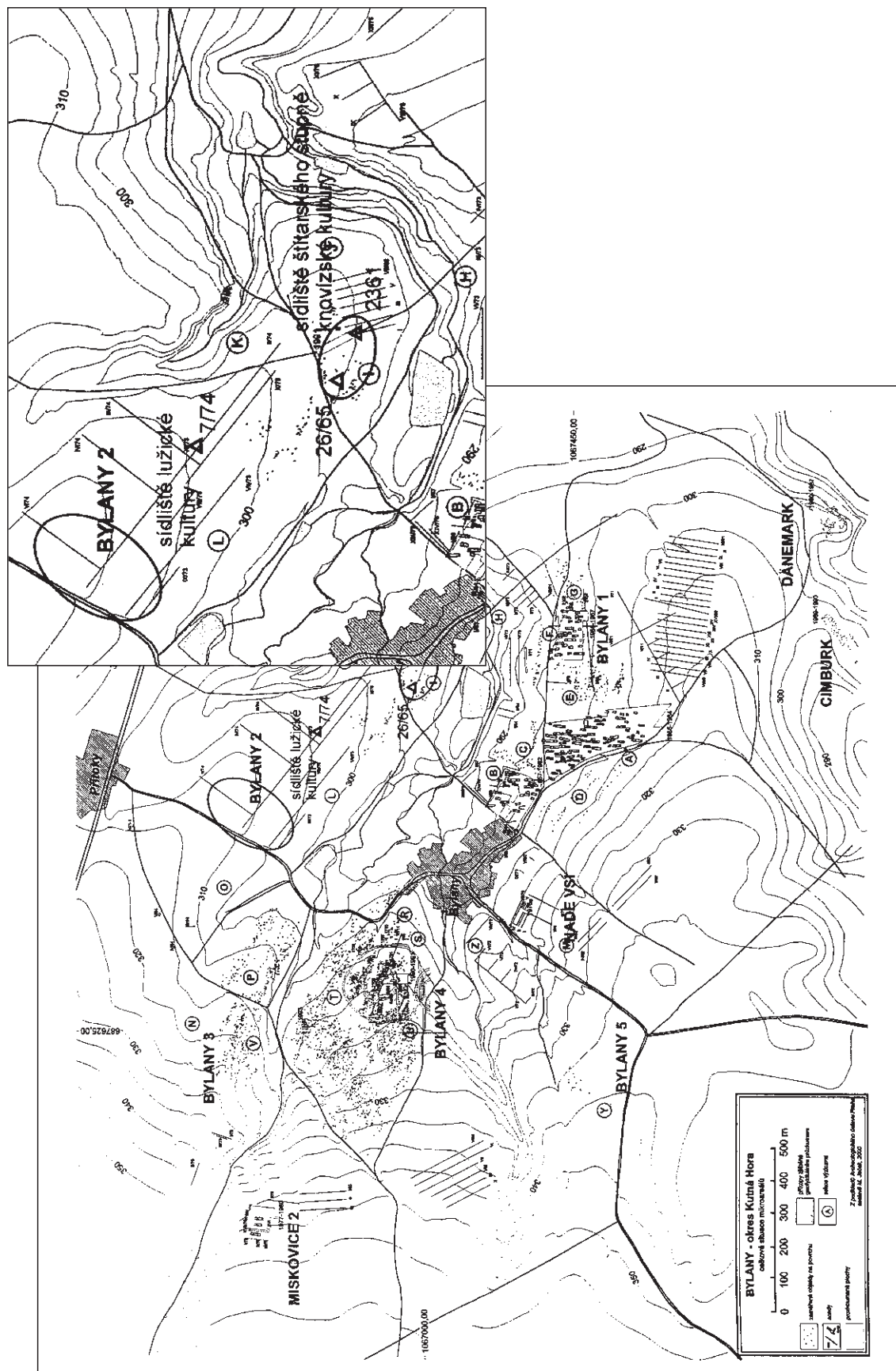

Obr. 3. Bylany (okr. Kutná Hora), 1: Nálezy z objektu 1608/1964, 2-4: Nálezy z objektu 261965, 5-8: Nálezy z objektu 2361.

Fig. 3. Bylany (distr. Kutná Hora), 1: Finds from feature 1608/1964, 2-4: Finds from feature 261965, 5-8: Finds from feature 2361.

Obr. 5. Bylany (okr. Kumd Hora), 1-45; Nález z objektu 2361.
Fig. 5. Bylany (distr. Kumd Hora), 1-45; Finds from feature 2361.

Obr. 6. Mapa sídelních areálů Bylany s vyznačeným sídlištěm lužické kultury a štitarského stupně knovízské kultury.
 Fig. 6. The map of settlement areas in Bylany with marked out settlements from the Lažická Culture with Štitarský Phase.